

Perspectieven op verzuiling

Thom Duyvené de Wit bespreekt:
Marcel Hoogenboom, *Een miskende democratie: een andere visie op verzuiling en politieke samenwerking in Nederland*.
Leiden: DSWO Press, 1996.

Niet lang geleden, en wellicht nog steeds, werd de kwelbuis af en toe gevuld met de beelden van een reclame voor een merk whisky. Omgeven door enkel grasvelden staat een houten huis. Voor het huis zit een man met zijn benen omhoog, op de balustrade van de veranda, relaxed te nippen aan het, ongetwijfeld overheerlijke distillaat. Onzichtbaar voor deze man, aanschouwt de kijker grote veranderingen achter het huis. Uiteindelijk blijkt een heuse stad uit de grond gestampt te zijn, compleet met wolkenkrabbers. De whiskydrinker is echter on-

verstoorbaar. Genoeglijk drinkt hij verder. Een commentaarstem verklaart wat we in de beelden reeds hebben moeten waarnemen: 'nothing's changed, really.'

Eigenlijk is er niets veranderd. Dit is het motto van het boek *Een miskende democratie: een andere visie op verzuiling en politieke samenwerking in Nederland* van Marcel Hoogenboom (1996). Hij constateert bitter weinig verandering in het Nederlandse politieke systeem. De zuilen mogen dan wel verdwenen zijn, de door Lijphart geformuleerde pacificatiepolitiek is nog steeds van kracht. Zijn spelregels worden nog immer gerespecteerd door de politieke elites, en oude structuren zijn niet vervangen. Het doel van de auteur is een verklaring te geven voor dit gebrek aan verandering. En passant wordt Lijphart's pacificatietheorie vernietigend bekritiseerd en een elegante nieuwe verzuilingstheorie ontwikkeld.

Hoogenboom ziet zich genoodzaakt, zoals velen met hem die zich enigszins serieus met het onderwerp ver- of ontzuiling bezighouden, eerst de *godfather* van de verzuilingstheorie erop na te slaan ter verklaring van het zojuist beschreven fenomeen. Hierbij wordt de lezer niet alleen geconfronteerd met de mentale flexibiliteit in Lijphart's gedachtengoed, ook wordt een belangrijk theoretisch manco van het pacificatiemodel zelf blootgelegd.

Dit manco betreft de vermeende passiviteit van de massa. Het boek *Verzuiling, pacificatie en kentering in de Nederlandse politiek* (1990) is eigenlijk een case study van een democratische maatschappij die volgens de pluralistische theorie niet stabiel kan zijn. Deze theorie behelst onder meer, in Lijphart's woorden: '... het idee, dat dwars over de scheidslijnen lopende lidmaatschappen de scherpte van deze scheidslijnen

B O E K E N

vervagen en daardoor de maatschappelijke saamhorigheid verhogen, terwijl evenwijdig aan de scheidslijnen lopende lidmaatschappen het omgekeerde tot gevolg hebben'. Dit lijkt contradictoir met de Nederlandse situatie waarin evenwijdig lopende scheidslijnen samengingen met een stabiele democratie. Deze 'paradox' wordt vrijwel geheel op het conto van de verzuilde elites geschreven. Zij zagen het gevaar van desintegratie en om dit tegen te gaan ontwikkelden zij zich tot *prudent leaders* die door middel van overkoepelende contacten de stabiliserende functie van dwarslopende scheidslijnen overnamen.

Hoe nu verklaart Lijphart de politieke bewegingsvrijheid van de elites om ondanks de scherpe tegenstellingen tussen de zuilen gezamenlijk tot een vergelijk te kunnen komen? Welnu, die is hen gegeven dankzij de passiviteit van de massa. De gewone man is politiek onverschillig en doet trouw en volgzzaam datgene wat de elites van hem verlangen. Dit kenmerk van het pacificatiemodel maakt volgens Hoogenboom het gehele pacificatiemodel overbodig en de paradox tot een farce; 'indien de burgers passief en lijdelijk zijn, is de pacificatie door de elites in het geheel niet nodig. De heterogeniteit van de politieke cultuur doet helemaal niet ter zake, Lijphart kan alleen en de paradox en de pacificatietheorie handhaven door tegelijkertijd passiviteit en activiteit te veronderstellen'.

Aangezien Lijphart het pacificatiemodel gebruikt ter verklaring van de kentering, en in latere instantie ook ter verklaring van

de continuïteit in de ontwikkeling van het Nederlandse politieke systeem, meent Hoogenboom een alternatief model voor de verzuiling te moeten ontwikkelen om de vermeende continuïteit te verklaren.

Eigen theorie

Hiertoe wendt hij zich tot vier alternatieve theorieën die volgens Hoogenboom geen van allen op zichzelf bevredigend zijn om als verklaring voor de verzuiling te dienen. In combinatie met elkaar echter wel. Hoogenboom stelt dan ook dat 'de verzuiling van bevolkingsgroepen in Nederland [...] een multidimensionaal proces [was], waaraan tenminste vier motieven ten grondslag lagen: emancipatie, behoud van eigen identiteit, sociale controle en een politieke elite-cultuur van pluralisme. De toestand waarin de Nederlandse natie en haar verschillende delen zich in een bepaalde periode bevonden, was telkens het *voorlopige* resultaat van de botsing en/of het samengaan van deze motieven'. Verzuiling is in zijn ogen een proces waarvan de verklaring afhankelijk van periode en bevolkingsgroep geformuleerd dient te worden.

Het open karakter van deze hypothese vraagt om een kritische beschouwing van de specifieke historische invulling die Hoogenboom eraan geeft. Problematisch hierbij is de verklaring van het moment en de gedaante van de verzuiling. Hoewel volgens Hoogenboom voor de gereformeerden het behoud van identiteit en voor de katholieken sociale controle en het behoud van identiteit in de perio-

de voor de jaren twintig belangrijke drijfveren waren, meent hij dat in eerste instantie beide bevolkingsgroepen om emancipatoire redenen verzuilden, zonder aandacht te besteden aan de kritiek dat zowel het moment als de gedaante niet aan de hand van deze theorie verklaarbaar is.

Met de voltooiing van de emancipatie van de confessionele bevolkingsgroepen in de jaren twintig en dertig nam volgens Hoogenboom de sociale controle toe als motief om de verzuiling in stand te houden. Tezelfdertijd bleef emancipatie voor de socialistische zuil het hoofdmotief. Pas na de Tweede Wereldoorlog, met de acceptatie van de socialisten in de regering, nam de reden tot emancipatie ook voor deze bevolkingsgroep af. Het accent verschoof naar het traditionele pluralisme. Voor de jaren zestig, wat betreft de confessionele zuilen, ging dit nog gepaard met behoud van identiteit en sociale controle, na de jaren zestig werden deze motieven minder belangrijk.

Dit is een zeer aantrekkelijke en genuanceerde theorie. Hoogenboom meent dan ook dat 'de sociale werkelijkheid [...] zelden zo eenvoudig [is], en maatschappelijke processen zelden eendimensionaal. [...] meestal ligt de verklaring in een combinatie van twee of meer factoren'. En dat is juist. Echter, vooral het moment en de gedaante van de verzuiling blijven onverklaard. Dit komt omdat hij zijn combinatie van factoren formuleert op basis van een kritiek die gedeeltelijk ongegrond is.

B O E K E N

Ontzuiling

Met deze theorie tracht Hoogenboom ook de ontzuiling te verklaren, of liever, het gebrek daaraan. Volgens hem is de verzuiling slechts een culturele breuk geweest. De politiek, waaronder hij het politieke systeem en de politieke cultuur verstaat, is onveranderd gebleven. Wijzigingen in het politieke stelsel als een gekozen minister-president, hebben zich niet voorgedaan. Het huidige compromisbeleid is niet wezenlijk verschillend van het beleid in de hoogtijdagen van de naoorlogse verzuiling. Hoogenboom zit op de veranda aan zijn glas whisky te nippen en denkt: 'nothing's changed, really.' En dat klopt, vanuit zijn standpunt bezien.

Het feit dat er zich weinig veranderingen hebben voorgedaan op politiek-institutioneel niveau en dat beleid nog immer gemaakt wordt aan de hand van compromissen, wil niet zeggen dat de 'culturele' omslag van de ontzuiling haar weerslag op politiek niveau niet gevonden heeft. Hoogenboom onderkent dat het kiesgedrag is veranderd en dat de politieke zelfstandigheid van de burgers is toegenomen, maar dat deze ten onrechte 'door sommige wetenschappers en politici [gezien werden] als symptomen van ernstige instabiliteit van het politieke systeem, en het begin van fundamentele veranderingen'.

Maar fundamentele veranderingen hebben zich wel degelijk

voorgedaan, alleen deze hoeven niet noodzakelijkerwijs gepaard te gaan met de instabiliteit van het politieke systeem. Het exponentieel gestegen onderwijsniveau, de toename van informatie en de met zuilen de zuilen 'concurrerende' werking van de verzorgingsstaat zorgden voor een politiek bewuster en kritischer electoraat. Niet langer was de stem een uiting van groepsidentiteit, als wel een politieke keuze. De vaste politieke verhoudingen kwamen hiermee op losse schroeven. In 1956 bedroeg het aandeel van de confessionele partijen nog 50 procent, in 1982 was dat teruggelopen tot 29,4 procent. Dit dramatische verlies was een van de redenen om over de grenzen van de zuilen heen naar verregaande samenwerking te zoeken, hetgeen eind 1980 resulteerde in de fusie van de ARP, CHU en KVP in het CDA. Deze partij heeft ook steeds minder nadruk gelegd op de christelijke achtergronden van de partij en meer op de persoonlijke kwaliteiten van haar leiderschap, zich daarmee electoraal een bredere basis verschaffend totdat het leiderschap die persoonlijke kwaliteiten ontbeerde. Ook de sociaaldemocraten ontkwamen niet aan de ontzuiling. In de PvdA was in 1966 een factie ontstaan onder de naam Nieuw Links. Zij bepleitten democratisering van de partij en radicalisering van de politiek. Zij veroverden binnen korte tijd veel macht binnen de partij. Ook de komst van D66 en haar electorale

succes noopten de andere partijen, en vooral de PvdA, tot democratisering. De democratisering van de partijpolitiek betekende natuurlijk een afnemende macht van de elites van de partijen. Deze politieke elites moesten zich de kritiek van de achterban laten welgevalen, en soms deed zich ook een afscheiding van veelal kleine partijen voor als gevolg van onoverbrugbare tegenstellingen. Met de ontzuiling nam ook het aantal zwevende stemmers toe, hetgeen samen met de roep naar democratisering de politieke elites van hun sokkel dwong en campagne te gaan voeren en hun beleid en programma uit te leggen aan de achterban en de kiezer.

Hoogenboom meent dat in de jaren vijftig Nederland een 'gewone', stabiele en effectieve democratie geworden is. Aangezien democratie een normatief begrip is zegt dit meer over wat de auteur onder democratie verstaat dan over het objectieve democratische gehalte in een samenleving. Mijns inziens hecht Hoogenboom te weinig waarde aan het door hemzelf waargenomen veranderde kiesgedrag van de burgers. Al met al is *Een miskende democratie* een lezenswaardig boek, dat de discussie rond de verzuiling van een genuanceerde en interessante invalshoek voorziet.

THOM DUUVENÉ DE WIT
is politicoloog

